

РЕФЛЕКСІЯ ЯК ОСНОВНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена аналізу результатів експериментального дослідження рівня розвитку рефлексивності студентів першого курсу як основного компоненту структури навчальної діяльності. Розкрито особливості та значення рефлексії у самостійній навчальній діяльності студентів. У роботі звернено увагу на те, що рефлексивні процеси мають бути постійно присутніми у навчальній діяльності тих, хто навчається. Тому рефлексивні вміння необхідно цілеспрямовано у них формувати. Рефлексія відіграє значну роль у розвитку особистості: вона дає уявлення, знання про цілі, зміст, форми, способи, засоби своєї діяльності, дозволяє критично поставитись до себе та своєї діяльності у минулому, теперішньому та майбутньому, робить людину суб'єктом своєї діяльності. На основі отриманих даних емпіричного дослідження був сформульований висновок про те, що необхідно застосовувати у навчальному процесі першокурсників форми навчальної рефлексії: усне обговорення, письмове анкетування, графічна фіксація шляхів розв'язання нових навчальних завдань.

Ключові слова: рефлексія, навчальна діяльність, суб'єкт навчальної діяльності, самоконтроль, самооцінка, самостійність, ініціативність.

Постановка проблеми. Результатом навчання у школі мають бути не окремі знання, а цілісні можливості особистості до продуктивного розв'язання навчальних, а потім – навчально-професійних завдань.

Навчання у вищому навчальному закладі принципово відрізняється від навчання у школі. Головними особливостями навчання у вищій школі є наступні.

А) Професійна спрямованість. Засвоєння знань відбувається з метою підготовки до майбутньої професії.

Б) Науковість. У вищій школі відбувається поєднання навчального процесу та наукового пошуку, пізнавальна діяльність студентів проходить спільно з дослідницькою діяльністю.

в) Систематичність. Студенти вивчають науку системно, оволодівають процесом формування наукових знань поступово, знайомляться із способами (методами) розв'язання наукових проблем.

Успіх навчання у вищому навчальному закладі залежить від багатьох факторів, серед яких важливими є мотиви, самостійність, ініціативність, цілеспрямованість. Підґрунтя їх пов'язане з внутрішніми рефлексивними процесами людини.

У шкільні роки відбувається поступове формування вміння вчитися, дитина поступово розвивається у ході виконання навчальної діяльності, відбуваються важливі психологічні зміни у розумовому розвитку, перехід від емпіричних до теоретичних знань, від безпосереднього чуттєвого пізнання дійсності до узагальнених та абстрактних понять.

Студент піднімається у навчальній діяльності на нову, більш високу сходинку: від навчання під керівництвом та контролем вчителя переходить до самостійного засвоєння наукової картини світу, оволодіває методом навчання та самонавчання. Викладач лише допомагає студентові розгорнути свої можливості, ставить перед ним навчальні завдання, які вимагають дослідницького підходу. Викладач не вчить студента науці, а пояснює як вчитися самостійно, мислити самостійно, шукати у наукових джерелах потрібні наукові положення.

Саме вміння самостійно вчитися, знаходячи потрібні для діяльності знання, являє собою мету розвивального навчання, коли студент не тільки багато пізнає, а й розвивається як професіонал, як особистість активна та творча.

Навчання буде тоді забезпечувати розвиток студента, його професійних якостей, коли буде йти попереду рівня його розвитку. Тому важливим є наявність вміння у студента вчитися самостійно, здійснювати рефлексію власної навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навчальна діяльність являє собою форму активності особистості. Автори концепції навчальної діяльності (В.В.Давидов, В.В.Рєпкін, С.Д. Максименко, Г.П. Щедровицький) бачили основну мету освіти у формуванні теоретичної свідомості та мислення, рефлексивності, пізнавального інтересу як мотивації вміння.

У рамках теорії навчальної діяльності велика увага приділяється формуванню самоконтролю та самооцінки. Шкільні знання не характеризують здібностей, інтересів, схильностей абітурієнта.

Важливим залишається питання як навчити самих учнів самоконтролю та самооцінці власної навчальної діяльності.

Самоконтроль, самооцінка учнів власної навчальної діяльності є важливою стороною навчального процесу. В умовах безперервної освіти протягом усього життя самоконтроль та самооцінка власної діяльності стає для людини важливою якістю.

У якості можливого спрямування подальшої розробки проблеми навчальної діяльності розглядається суб'єктний підхід, випускник школи має бути суб'єктом навчальної діяльності.

Формування суб'єктності пов'язують з рефлексивними можливостями особистості.

При цьому виділяють три сфери реалізації рефлексивних процесів:

- а) сфера реалізації діяльності та мислення, яка вимагає рефлексії основ дій;
- б) рефлексія як розуміння смислу міжособистісного спілкування;
- в) сфера самосвідомості, де рефлексія забезпечує розрізнення «Я» - не «Я».

Отже, можна стверджувати, що підгрунтя самостійності, відповідальності, ініціативності, тобто того, що входить у поняття «суб'єктність» пропонується шукати у внутрішніх рефлексивних процесах самої людини.

Метою статті є емпіричне дослідження рівня сформованості рефлексії студентів першого курсу. Але треба зазначити, що формування суб'єктності не вичерпується лише рефлексивною стороною.

Викладення основного матеріалу дослідження. Рефлексія (від лат. reflexio – повернення назад) – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів. Це поняття вперше почали використовувати у вітчизняній науці у 30-40-х роках минулого століття. Поняття рефлексії виникло у філософії і означало процес роздумів індивіда про те, що відбувається у його власній свідомості. Рефлексія визначається як форма теоретичної діяльності суспільно розвиненої людини, спрямована на осмислення власних дій та їх законів: діяльність самопізнання, яка розвиває специфіку духовного світу людини. Вивчення досліджень, присвячених проблемі та сутності рефлексії доводить, що у сучасній науці поки немає єдиного вичерпного розуміння цього феномену. У соціальній психології під рефлексією розуміють усвідомлення індивідом, як інші знають та розуміють його, його особистісні особливості, емоційні реакції, когнітивні уявлення. Рефлексія в освіті – процес усвідомлення суб'єктом власної навчальної діяльності. Ми будемо розуміти під рефлексією «дослідження діяльності, яка відбулася, з метою фіксації її результатів та підвищення її ефективності у подальшому [3].

Ми вважаємо, що розвиток мислення студентів потрібно оцінювати виходячи з їх можливостей теоретичного мислення. Одним з компонентів такого мислення є рефлексія, яка полягає у розкритті суб'єктом основ власних дій та їх відповідності умовам задачі. Явище рефлексії полягає у тому, що суб'єкт пізнання сам для себе стає об'єктом пізнання. Рефлексія необхідна при пізнанні опосередкованого внутрішнього та суттєвого буття об'єктів. Її функції проявляються при аналізі людиною засобів власного пізнання і відношенні до його мети та умовам.

Рефлексія відіграє суттєве значення як для розвитку особистості, так і колективів, соціальних груп:

- рефлексія приводить до цілісного уявлення про знання, цілі, зміст, форми, способи та засоби своєї діяльності;
- дозволяє критично поставитись до себе та своєї діяльності у минулому, теперішньому та майбутньому часі;
- робить людину, соціальну систему суб'єктом своєї активності.

Головною ідеєю освітньої діяльності вищої школи є формування на основі системної організації освітнього процесу інтелектуально розвиненої особистості, здатної до самореалізації.

Формування студента як суб'єкта навчальної діяльності передбачає опанування ним такими вміннями: планування та організація власної діяльності, визначення навчальних дій, необхідних для успішного навчання, програми їх виконання на конкретному навчальному матеріалі, чітку організацію по їх формуванню.

Навчальна діяльність, як один з основних видів діяльності людини, спрямована на засвоєння теоретичних знань та способів роботи у процесі розв'язання начальних завдань та передбачає наявність таких компонентів: саморегуляція, самооцінка, цілепокладання, планування, прийняття рішення, самоконтроль, мотивація, корекція.

Всі названі компоненти структури навчальної діяльності мають тенденцію до зростання від першого до п'ятого курсу за умови ефективної, цілеспрямованої організації навчального процесу,

особливу роль при цьому відіграє організація навчання на першому курсі.

У навчальній діяльності відсутній об'єкт - результати навчання знаходяться у самому суб'єкті, змінюється сам суб'єкт. Тому можна вважати, що у навчальній діяльності самооцінка та рефлексія суттєво зближуються. Основним принципом навчання, у якому центральним суб'єктом стає студент, можливо звести до наступного: студент бере на себе відповідальність за власне навчання, він бере активну участь у навчанні, викладач стає помічником та експертом. У процес навчання залучається попередній досвід студента, студент усвідомлює особистісні цілі та результати навчання, головним є розуміння та глибоке засвоєння матеріалу, а не заучування інформації.

В.В. Давидов виділяє два рівня рефлексії: формальну та змістову [1]. Якщо розгляд відбувається з метою розкрити, яким чином виконується дія, що конкретно потрібно зробити, щоб її виконати, то у цьому випадку людина усвідомлює основи даної конкретної дії. Цей рівень розгляду людиною основи своєї дії названий В.В. Давидовим формальною рефлексією. О.М. Новіков називає це самооцінкою. Якщо ж людина розмірковує чому дана дія виконується так, а не інакше, що є у цій дії причиною успішного її виконання у різних умовах, то такий рівень рефлексії В.В. Давидов називає змістовою. У цьому випадку відображається залежність дії від загальних та суттєвих умов її виконання. За думкою О.М. Новікова це і є власне рефлексія.

Для виконання повноцінної навчальної діяльності студентам необхідно вміти проводити рефлексію власних дій як формальну так і змістову, а це передбачає цілий комплекс умінь:

- здійснювати контроль власних розумових та практичних дій;
- контролювати логіку розгортання своєї думки (суджень);
- визначати послідовність та ієрархію етапів діяльності, опираючись на рефлексію минулої діяльності через пошук її основ, причин, смислу;
- бачити у відомому – невідоме, у звичайному – незвичайне, тобто уміння бачити протиріччя, яке є причиною руху думки;
- здійснювати діалектичний підхід до аналізу ситуації, встати на позиції різних «спостерігачів»;
- перетворювати пояснення того явища, що спостерігали та аналізували у залежності від мети та умов [3].

Рефлексивні процеси мають бути постійно присутніми у навчальній діяльності тих, хто навчається. Тому рефлексивні уміння необхідно у них цілеспрямовано формувати. Форми освітньої рефлексії можуть бути різноманітними: графічне зображення змін, які відбулися, усне обговорення, анкетування, поетапна фіксація дій. Завдання викладача - створити умови, за яких у студентів виникла потреба у зворотньому зв'язку, бажання аналізувати свою діяльність та діяльність інших членів групи.

Ці рефлексивні уміння формуються у процесі навчальної діяльності протягом шкільного навчання. Від рівня сформованості рефлексії залежить ефективність навчання студентів і у вищих закладах. Місце та роль самостійної роботи студента з навчальним матеріалом набуває суттєвого значення. Саме рефлексія виступає у даному випадку показником суб'єктності та дозволяє особистості регулювати власну активність, управляти навчальною та практичною діяльністю. Рефлексивна позиція студента допомагає йому аналізувати, критично осмислювати свою діяльність, порівнювати її цілі та результати, зрозуміти особливості власної навчальної діяльності.

Рефлексивна функція виникає та реалізується у будь-якій діяльності, коли виникає забруднення. При цьому рефлексія використовується для виявлення причин затруднення та пошуку шляхів розв'язання. Рефлексія слугує удосконаленню різних видів діяльності, які можуть контролюватися свідомістю. Суб'єкт може не тільки робити щось, але й знати, як він це робить.

Ми провели дослідження рівня сформованості рефлексії студентів 1 курсу методикою А.В. Карпова. Ця методика складається з 27 питань, які враховують рефлексивність як психічну якість, рефлексію – як процес, та рефлексивність – як стан. Усього у дослідженні брали участь 68 студентів першого курсу напряму підготовки «Соціологія», «Соціальна робота» Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Високий рівень сформованості рефлексії показало 6 студентів (8, 82%), середній рівень – 50 студентів (73,53%), низький рівень – 12 студентів (17, 65%).

Середній рівень рефлексивності студентів лежить у діапазоні 4,5 стенів, тобто ближче до низького (низький рівень: менше 4 стенів).

Висновки

Рівень рефлексивності у студентів невисокий, а також недостатній рівень зверненості свідомості студентів на аналіз дій при виконанні навчальної діяльності, на пізнання самої себе, власних

психічних станів, процесів, роздумів особистості над власним життєвим досвідом, аналіз власних переживань, почуттів, вчинків, дій.

Навчальна діяльність вимагає аналізу суб'єктом власних дій (навчальних) аналізу та оцінки власних результатів навчання, тому можливо стверджувати, що низький рівень рефлексивності негативно впливатиме на результати навчання першокурсників.

Список використаних джерел:

1. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. – М., 1998. – С. 68 – 70.
2. Новиков А. М. Методология учебной деятельности. – М. : Издательство «Згвес», 2005. – С. 149 – 159.
3. Новиков А. М. Контроль, оценка, рефлексия / А.М. Новиков // Школьные технологии. – 2008. – №1. – С. 143 – 148.
4. Щедровицкий П. Г. Очерки по философии образования: статьи и лекции / П. Г. Щедровицкий. – М.: Пед. Центр «Эксперимент», 1993. – С.52 – 53.

Л. В. Бондарь

Н. Г. Исхакова

РЕФЛЕКСИЯ КАК ОСНОВНОЙ КОМПОНЕНТ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Резюме. *Статья посвящена анализу результатов экспериментального исследования уровня развития рефлексии студентов как основного компонента структуры учебной деятельности. Раскрыты особенности и значение рефлексии в самостоятельной учебной работе студентов с учебным материалом. В работе обращается внимание на то, что рефлексивные действия должны быть в учебной деятельности тех, кто обучается. Поэтому рефлексивные умения необходимо целенаправленно формировать. Рефлексия занимает важное место в развитии личности: она дает представление, знания о целях, содержании, формах, способах, средствах собственной деятельности, позволяет критично отнестись к себе и к своей деятельности в прошлом, настоящем и будущем, делает человека субъектом своей деятельности. На основе полученных данных эмпирического исследования был сформулирован вывод о необходимости применения в учебном процессе первокурсников форм учебной рефлексии: устное обсуждение, письменное анкетирование, графической фиксации путей решения новых учебных заданий.*

Ключевые слова: рефлексия, учебная деятельность, субъект учебной деятельности, самоконтроль, самооценка, самостоятельность, инициативность.

L. Bondar

N. Iskhakova

THE REFLECTION AS THE MAIN COMPONENT OF LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS

Summary. *The article is devoted the level of reflexes of students. The features of self- reflection were explained. The article analyzes the reflexive actions wich must be in training activities. The reflection plays an important role in the development of personality.*

Based on the empirical research has been formulated conclusion: the reflection forms of learning have to use in the learning process of first-year students.

Keywords: reflection, learning activities, the subject of training activities, self-control, self-esteem, independence, initiative.